

Συσκευασία και μεταφορά εικόνων. Η περίπτωση της Ιεράς Μονής Αγίας Αικατερίνης στο Όρος Σινά

N. Androutsopoulos

University of Durham

Η έρευνα συγχρηματοδοτήθηκε από το Council for British Research in the Levant και το Rosemary Cramp Fund. Δεν θα ήταν, όμως, δυνατή χωρίς την άδεια του Αρχιεπισκόπου Σινά, Φαράν & Ραϊθώ κ.κ. Δαμιανού και της Ιεράς Σύναξης των Πατέρων της Μονής. Η εργασία στηρίζεται στην μεταπτυχιακή μελέτη «Holy Art in Transit –St. Catherine’s Monastery at Sinai, Egypt» (Androutsopoulos, 2005)

Πρόλογος

Η μεταφορά έργων τέχνης εξακολουθεί να είναι ένα ενδιαφέρον, διεπιστημονικό θέμα ενασχόλησης. Οι μοντέρνες μέθοδοι συσκευασίας και μεταφοράς συνεχώς βελτιώνονται, ακολουθώντας την πρόοδο και εξάπλωση των καλλιτεχνικών εκθέσεων παγκοσμίως. Υπάρχουν πολλές δημοσιευμένες αναφορές για φθορές που προέκυψαν κατά τη μεταφορά έργων τέχνης με κύριες αιτίες την πτώση (shock), τους κραδασμούς, τις δονήσεις, τον κακό χειρισμό και τις κλιματολογικές αλλαγές, κυρίως στα επίπεδα υγρασίας και θερμοκρασίας (Toishi, 1963 / Stolow, 1963 /Bumester et.al., 1993). Οι απαιτήσεις για την ασφαλή μεταφορά και έκθεση έργων τέχνης μεταξύ διαφορετικών κλιματολογικών ζωνών είναι σύνθετες.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις παραμέτρους που συσχετίζονται με τη συσκευασία και μεταφορά μιας τόσο ιδιοσυγκρασιακής συλλογής, όσο εκείνη της Αγίας Αικατερίνης στο Όρος Σινά. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στα επίπεδα σχετικής υγρασίας και θερμοκρασίας καθόλη τη διάρκεια της μετακίνησης.

Η Αγία Αικατερίνη

Το Μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης είναι το παλαιότερο εν ενεργεία χριστιανικό μοναστήρι στον κόσμο. Για πάνω από δεκαεπτά αιώνες συνεχούς λειτουργίας έχει αποτελέσει ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα θρησκευτικού προσκυνήματος του

χριστιανικού κόσμου, ενώ διατηρεί μια μοναδική συλλογή σημαντικών θρησκευτικών και ιστορικών κειμηλίων. Το Μοναστήρι είναι γνωστό για τη συλλογή του από χιλιάδες σπαράγματα παπύρων, χειρόγραφα εικονογραφημένα και παλήμψιστα καθώς και αρχέτυπες και παλαιότερες εκδόσεις. Πρόκειται για τη δεύτερη σε μέγεθος και σημαντικότητα συλλογή μετά της βιβλιοθήκης του Βατικανού.

Αλλά, η Αγία Αικατερίνη φιλοξενεί και μία μοναδική συλλογή εικόνων με σημαντικά και αντιπροσωπευτικά δείγματα από όλες τις περιόδους της Βυζαντινής Τέχνης. Κομμάτια αυτής της συλλογής έχουν εκτεθεί σε έντεκα διεθνείς εκθέσεις σε Ευρώπη και Αμερική μετά το 1997, όταν για πρώτη φορά μια μικρή συλλογή εικόνων βγήκε από τις πύλες της Μονής.

Μετά από προσεκτική μελέτη του ιστορικού των εκθέσεων αυτών, κατέστη σαφές ότι όλοι οι Οργανισμοί που φιλοξένησαν εκθέσεις με έργα από το Σινά επεδίωξαν, κάθε φορά, να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή μεταφορά και έκθεσή τους. Η προσέγγιση και οι μέθοδοι που ακολουθήθηκαν ήταν διαφορετικές κατά περίπτωση.

Τα ζωγραφικά έργα σε ξύλινο φορέα είναι μεταξύ των περιβαλλοντικά πιο ευαίσθητων αντικειμένων (Knut, 1999).

Είναι, λοιπόν, επόμενο να ασχολείται κανείς ιδιαίτερα με το περιβάλλον της μεταφοράς και της έκθεσής τους.

Το Κλίμα

Το κλίμα της σιναΐτικης ερήμου είναι ιδιαίτερο και μπορεί να γίνει πολύ αφιλόξενο για τον επισκέπτη. Συγχρόνως όμως έχει διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στην διατήρηση της μοναστηριακής αυτής συλλογής. Χαρακτηρίζεται από δριμύ ψύχος τον χειμώνα και πολλή ζέστη το καλοκαίρι. Αυτή η ιδιοσυγκρασιακή κλιματική ζώνη έχει αποτελέσει το φυσικό περιβάλλον της Αγίας Αικατερίνης για πολλούς αιώνες.

Το Μοναστήρι έχει καταγράψει τις διακυμάνσεις της σχετικής υγρασίας και θερμοκρασίας περίπου τριών ετών, αλλά ποτέ δεν είχε γίνει συστηματική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων αυτών. Μέρος της παρούσας έρευνας αποτέλεσε η αξιοποίηση και αξιολόγηση των ανωτέρω δεδομένων αποκαλύπτοντας μοναδικά για την περιοχή κλιματολογικά μοτίβα και παρέχοντας μια σαφή εικόνα των συνθηκών εντός και εκτός της εκκλησίας, αλλά και εντός του μουσείου και της βιβλιοθήκης του συγκροτήματος. Η γνώση των χαρακτηριστικών κλιματολογικών

συνθηκών, που επικρατούν εντός των ορίων της Μονής, είναι απαραίτητη για την αξιολόγηση του περιβάλλοντος στο οποίο έχουν εγκλιματιστεί, ανά τους αιώνες, τα οργανικής προελεύσεως έργα της συλλογής. Με στόχο τη διασφάλιση της περιβαλλοντικής συνέχειας -βασική αρχή της προληπτικής συντήρησης- είναι απαραίτητο το περιβάλλον, κατά τη μεταφορά και την έκθεση, να είναι ίδιο με εκείνο της Μονής. Οποιαδήποτε διακοπή αποτελεί σημαντική απειλή για τη σταθερότητα των διαστάσεων και κατ'επέκταση για τη γενικότερη κατάσταση των εικόνων και για όλα τα υγροσκοπικά υλικά που συνθέτουν τα έργα της συλλογής (Kamba, 1993 / Cassar, 1995). Σπάνια το ξηρό κλίμα της Αγίας Αικατερίνης συναντάται στα μέρη όπου φιλοξενούνται εκθέσεις με έργα της Μονής. Επιπλέον, σπάνια υπάρχει μετρήσιμη φθορά στα δανεισθέντα αντικείμενα με την επιστροφή τους στο χώρο της Μονής, που να μπορεί να αποδοθεί στο περιβάλλον της μεταφοράς και πολλές φορές και της έκθεσης. Η εργασία εξετάζει και αξιολογεί τις πιθανές επιπτώσεις που είχαν οι εκθέσεις αυτές στη συλλογή και επισημαίνει τους πιθανούς κινδύνους στους οποίους έχει εκτεθεί η συλλογή τα τελευταία δέκα χρόνια.

Το Πείραμα

Δεν είχε ποτέ συμπεριληφθεί μετρητής (data logger) σε κιβώτιο μεταφοράς εικόνων για να καταγράψει τις διακυμάνσεις της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας. Οι συνθήκες αυτές 'αντιγράφικαν', με τηνκατασκευή ξύλινου κιβωτίου (κόντρα πλακέ MDO –*Medium Density Overlay*) με δεύτερο εσωτερικό τμήμα για τη μεταφορά ξύλινων δειγμάτων, εγκλιματισμένων στο περιβάλλον του Σινά για πολλές δεκαετίες. Τα δείγματα, μαζί με ηλεκτρονικούς μετρητές που τοποθετήθηκαν σε διαφορετικά σημεία στο εσωτερικό του κιβωτίου, μεταφέρθηκαν οδικώς από το Σινά στο Κάιρο και αεροπορικώς από το Κάιρο στην Αθήνα. Στη συνέχεια, μεταφορική εταιρεία ανέλαβε τη μεταφορά τους, αεροπορικώς και οδικώς, στην βόρεια Αγγλία, στο Πανεπιστήμιο Durham. Εκεί, στο χώρο του εργαστηρίου αποσυσκευάστηκαν τα δείγματα υπό ελεγχόμενες και καταγραφόμενες συνθήκες. Με τη χρήση κατάλληλης συσκευασίας, η σχετική υγρασία βρέθηκε εντυπωσιακά σταθερή κατά τη διάρκεια της μεταφοράς. Ωστόσο, παρατηρήθηκαν αξιοπρόσεκτες μεταβολές στα επίπεδα θερμοκρασίας, γεγονός που από μόνο του αποτελεί σοβαρή απειλή για τη σταθερότητα των διαστάσεων υγροσκοπικών υλικών (Saunders et.al., 1991). Δεδομένα και παρατηρήσεις παρουσιάζονται στην εργασία.

Συμπεράσματα

Η απομακρυσμένη τοποθεσία του Μοναστηριού της Αγίας Αικατερίνης και η ξεχωριστή ατμόσφαιρα αποτελούν σημαντική πρόκληση για την καλή συσκευασία και ασφαλή μεταφορά των εικόνων της συλλογής, στο πλαίσιο προσωρινών εκθέσεων σε διαφορετικές κλιματολογικές ζώνες ανά τον κόσμο. Για να διασφαλιστεί η άρτια διατήρηση της συλλογής, είναι απαραίτητο κάθε μετακίνηση να σχεδιάζεται λεπτομερώς και κανένα δάνειο να μη συμφωνείται, χωρίς προηγουμένως να έχει αξιολογηθεί η κατάσταση κάθε αντικειμένου, καθώς και οι ενδεχόμενοι κίνδυνοι στους οποίους θα εκτεθεί το αντικείμενο κατά τη μεταφορά και την έκθεση. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται κατά τη συσκευασία και αποσυσκευασία. Η καλή τεκμηρίωση είναι εξίσου απαραίτητη και ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δίνεται στα πεδία που περιλαμβάνουν τα δελτία κατάστασης των έργων. Τις τελευταίες δεκαετίες, ένας μεγάλος αριθμός ιδιωτικών εταιρειών έχει αναπτυχθεί, με ειδέκευση στο χειρισμό και την μεταφορά έργων τέχνης. Παρ'ότι επιδιώκεται η καλύτερη αντιμετώπιση, είναι προφανής η έλλειψη ενιαίων κανόνων –προτύπων- για τη συσκευασία και μεταφορά έργων τέχνης. Η πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Τυποποίησης (CEN – Comiti Europerien de Normalisation) να σχεδιάσει πρότυπα σε αυτόν τον τομέα θα συστηματοποιήσει περαιτέρω τις διαδικασίες αυτές με απώτερο στόχο να διασφαλισθεί η ποιότητά τους.